

ilân edildiğini bildirdiler. Abbâsî Halifesi Mesud'a "Nâsır-Lidînilâh, Hâfîzu ibâdîl-lâh, Zahîru halîfetillâh" unvanlarını tevcih etti.

Mesud sultan olduktan sonraki ilk icraatına hatalarla başladı. Hâcib Ali'yi ve kardeşini öldürerek mallarına el koyması ve kendi kardeşi Muhammed'in gözlerine mil çektirmesi Sultan Mahmud'un hizmetinde bulunmuş olan devlet adamlarını rahatsız etti. Bu arada Mesud karışıklıklardan yararlanarak Büveyhî hâkimiyetindeki Kirman'a hâkim oldu (422/1031).

Sultan Mesud, 422'de (1031) başşehir Gazne'ye ulaştığında halk tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Hindistan orduları başkumandanlığına Ahmed Yinal Tegin'i getiren Mesud bu tarihten itibaren devletin topraklarını korumaya öncelik verdi. Nitekim Selçuklular'la beraber harekete geçen Karahanlı Ali Tegin ile uğraşma görevi Hârizmşâh Altuntaş el-Hâcib'e verildi. Altuntaş Debûsiye'de Ali Tegin ile savaştı ve ağır şekilde yaralanmasına rağmen Ali Tegin ile bir antlaşma yapmaya muvaffak oldu (423/1032). Altuntaş'ın ölümü üzerine Mesud'un, Hârizm'in idaresine onun oğlu Hârûn'u tayin etmekle beraber Hârizmşâh unvanını kendi oğlu Saîd'e vermesi Hârûn'un istiklâlini ilân etmesine sebep olduysa da onun bir suikast sonucu öldürülmesi Mesud'u rahatlatmıştı (426/1035). Sultan Mesud Hindistan'a babası kadar sefer düzenleyemedi, ancak 424'te (1033) gerçekleştirdiği bir seferle Sarsûti (Sarsâve) Kalesi'ni ele geçirdi.

Ahmed Yinal Tegin, Hindistan'da başarılı seferlerde bulunmakla beraber aleyhindeki faaliyetler yüzünden isyan etti. Hintli Tilek başkumandan tayin edilerek isyan bastırıldı ve Yinal Tegin yakalanarak Zilkade 425'te (Ekim 1034) öldürüldü. Aynı yıl içinde Gazneliler'in Kirman'daki hâkimiyetleri sona erdi ve burası tekrar Büveyhîler'in eline geçti.

Daha saltanatının başlarından itibaren Sultan Mesud, Gazneli hâkimiyetindeki Horasan'a göç eden Selçuklular ile uğraşmak zorunda kaldı. Selçuklu reisleri, Mesud'a veya Horasan divanı başkanı Sûrî'ye gönderdikleri mektupta Nesâ ve Ferâve şehirlerinin kendilerine yurt olarak verilmesini istemişlerdi. Sultan Mesud bu mektuba çok kızdı ve onları Horasan'dan çıkarmak için hazırlıklara başladı, Hâcib Begtoğdı idaresindeki 17.000 kişilik bir orduyu Nesâ tarafına gönderdi. Savaşın ilk anlarında Gazneli ordusu Selçuklular'a karşı üstünlük sağladıysa da sonuçta Sel-

çuklular Gazneli ordusunu Nesâ yöresinde Hisâr-ı Tâk'ta ağır bir yenilgiye uğrattılar (19 Şâban 426 / 29 Haziran 1035). Yapılan antlaşmayla Selçuklular meşrû bir kuvvet olarak tanınıyor, Dihistan, Nesâ ve Ferâve Selçuklular'a bırakılıyordu. Sultan Mesud, bu olaylar karşısında Selçuklular üzerine yürüyeceği yerde Hindistan'a sefer yapmayı tercih etti. Onun bu tavrı Selçuklular'ın daha da kuvvetlenmesine sebep oldu. Nitekim Selçuklular, Serahs civarındaki Talhâb denilen yerde Gazneliler'i tekrar yenilgiye uğrattılar (429/1038) ve bu galibiyetle geçici olarak Nişâbur'a hâkim oldular. Daha sonra Gazne'den Belh'e gelen Sultan Mesud Ulyaâbâd'da Çağrı Bey ve emrindeki Türkmenler'i mağlûp etti (7 Receb 430 / 4 Nisan 1039). Ardından 50.000 kişilik bir orduyla Selçuklular üzerine yürüdü ve Selçuklular'ı Serahs çölündeki savaşta bozguna uğrattı (2 Şevval 430 / 27 Haziran 1039). Bu olayların ardından Gazneliler ile Selçuklular arasında geçici bir barış antlaşması imzalandı. Ancak Selçuklular'ın antlaşma şartlarına uymamaları yüzünden Mesud 431 (1040) yılında bizzat sefere çıktı ve tekrar Nişâbur'a hâkim oldu (Rebûlâhîr 431 / Ocak 1040). Selçuklular da Çağrı Bey'in teklifiyle Sultan Mesud'a doğru ilerlediler. İki ordu Dandanakan'da karşılaştı (8 Ramazan 431 / 23 Mayıs 1040). Sultan Mesud kahramanca savaştıysa da kumandanlarının kendisini terketmesi yüzünden mağlûp oldu ve 100 süvariyle savaş alanından ayrıldı. Dandanakan Savaşı'nın ardından Gazne'ye giren Mesud, muhtemelen yeni bir ordu hazırlamak maksadıyla Hindistan'a gitmek için şehirden ayrıldı. Ayrıca bütün hazineleriyle kardeşi Muhammed'i de yanına almıştı. Sultan Mesud, Sind nehrini geçtikten sonra hazineye göz koymuş olan Türk ve Hintli gulâmlar isyan etti. İsyancılar hazineyi yağmaladılar ve Muhammed'i ikinci defa sultan ilân ettiler (13 Rebûlâhîr 432 / 21 Aralık 1040). Mesud daha sonra hanımı Sâre Hatun ile yakalanarak Giri Kalesi'nde hapsedildi ve orada öldürüldü (11 Cemâziyelevvel 432 / 17 Ocak 1041). Sultan Mesud güçlü ve cesur bir hükümdar olup bu özelliklerini savaşlardaki kahramanlıklarıyla ispat etmişti. Fakat devlet yönetiminde gerekli akıl ve bilgiden yoksundu. Kendisine doğru yolun gösterilmesine rağmen yanlış fikirlerinde ınatla ısrar etmesi onu ölüme götürmüştür.

Mimari ve tezyinî sanatların gelişmesine öncülük etmiş olan Sultan Mesud iyi bir hattattı. Hat sanatını İbnü'l-Bevvâb'dan öğrenmişti. Her gün mushaftan bir cüz yazarak mushafı tamamladığında

onu ciltletir ve muhtaçlara hediye ederdi. Cömert bir hükümdardı. Aynı zamanda şair ve âlimlerin dostu olup onlara ilgi gösterir, maddî destek sağlardı. Mesud döneminde saraydaki danışmanlık görevinin yanı sıra ilmî araştırmalarını da sürdüren Bîrûnî 421'de (1030) tamamladığı *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî* adlı eserini (I-III, Haydarâbâd – Dekken 1954-1956), Kadî Ebû Muhammed en-Nâsîhî de *el-Mes'ûdî* adlı fıkha dair muhtasar kitabını Sultan Mesud'a ithaf etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gerdîzî, *Zeynû'l-aḥbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 91, 98, 100, 191-199, 201-202, 205, 252; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Târîḥ* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., tür.yer.; *Ahbârû'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 5, 8, 9-12, 136-137; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bûndârî, *Zübde-tü'n-Nusra* (Burslan), s. 3-6; Cûcânî, *Ṭabaḳât-ı Nâsîrî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kandeher 1328 hş., s. 270, 273-277, 292, 294-297, 390, 392, 405; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 65-66, 181-182; Müstevfî, *Târîḥ-i Güzide* (Nevâî), s. 351, 355, 423-428; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 520; R. Gelpke, *Sultan Mas'ûd I. von Gazna. Die drei ersten Jahre seiner Herrschaft (421/1030-424/1033)*, Munich 1957; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Edinburgh 1963, bk. İndeks; a.mlf., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay: 1040-1186*, Edinburgh 1977, s. 6-20; a.mlf., "Mas'ûd b. Maḥmûd", *Eİ²* (İng.), VI, 780; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 50-55, 59-62; Nâdine Satdari, *Gazneli Sultan Mesud'un Biyografisi: 421-1030/432-1041* (doktora tezi, 1973), AÜ DTCF; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I: Kuruluş Devri*, Ankara 1979, bk. İndeks; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 366-378; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 38-39, 43-44, 49-78, 82-83, 92-94, 98-100; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 39; M. L. Dames, "Gazneliler", *İA*, IV, 745; M. Nazım, "Mes'ûd", a.e., VIII, 133-134; Abdülkerim Özyayın, "Altuntaş el-Hâcib", *DİA*, II, 546; Ali Sevim, "Dandanakan Savaşı", a.e., VIII, 456-457.

ERDOĞAN MERÇİL

MES'ÜD b. MEVDÛD

(مسعود بن مودود)

Ebû'l-Feth (Ebû'l-Muzaffer) İzzüddîn Mes'ûd b. Mevdûd
b. İmâdiddîn Zengî b. Aksungur
(ö. 589/1193)

Musul atabegi
(1180-1193).

Hayatı hakkındaki ilk bilgiler ağabeyi II. Seyfeddin Gazi dönemine aittir. Babası Kutbüddin Mevdûd ölünce yerine II. Seyfeddin Gazi geçmiş, ülkenin idaresi de nü-

fuzlu kumandanlardan Fahreddin Abdülmesih'e bırakılmıştı. Fahreddin Abdülmesih'in Musul halkına iyi davranmadığını kendisine yapılan şikâyetlerden öğrenen Nûreddin Mahmud Zengî Musul'a bir sefer düzenledi (566/1170). Bunun üzerine endişeye kapılan Fahreddin Abdülmesih, Mes'ûd b. Mevdûd'u Azerbaycan Atabegi İldeniz'e gönderip yardım istedi. Nûreddin Mahmud Zengî, İldeniz'in elçisine İldeniz'in Gürcüler'le mücadeledeki başarısızlığını hatırlatıp kendi işine bakmasını ve Zengî ailesinin iç işlerine karışmamasını, maksadının Musul'u istilâ etmek değil yeğenleri arasındaki ihtilâfları halletmek olduğunu bildirdi.

Mesud, Seyfeddin Gazi döneminde devlet idaresinde aktif olarak görev aldı. Nûreddin Mahmud'un ölümü üzerine (569/1174) Selâhaddin-i Eyyûbî Suriye'yi hâkimiyeti altına almak amacıyla Mısır'dan yola çıktı. Seyfeddin Gazi bundan endişe ederek büyük bir ordu hazırladı ve kumandanlığına kardeşi Mesud'u getirdi. Halep'i kuşatmakta olan Selâhaddin-i Eyyûbî, Mesud'un yola çıktığını duyunca oradan uzaklaştı (570/1175). Mesud, amcazadesi Halep hâkimi el-Melikü's-Sâlih İsmâil b. Nûreddin'e yardım için Halep'e gitti. Halep askerlerinin de kendisine katılmasıyla büyük bir ordu oluştu. Selâhaddin, Mesud'un hareketini haber alarak yola çıktı ve iki ordu Kurûn-ı Hama denilen yerde karşı karşıya geldi. Elçilerin barış çabaları sonuç vermeyince savaş kaçınılmaz oldu. Sonuçta Mesud yenildi ve bazı kumandanları esir düştü (19 Ramazan 570/13 Nisan 1175). Selâhaddin, kendisine bağımsızlık yolunu açan önemli bir başarı olarak değerlendiren bu savaşın ardından ikinci defa Halep'e geldi. Halep hâkimi el-Melikü's-Sâlih Maarretünnu'mân, Kefertâb ve Bârin'e karşılık Halep'i Selâhaddin'e vermek zorunda kaldı.

Bu sırada hastalığı ağırlaşan Seyfeddin Gazi ülkeyi oğlu Muizzüddin Sencer Şah'a bırakmak istedi. Ancak Mesud buna razı olmadı. Başta Mucâhidüddin Kaymaz olmak üzere büyük emîrlar de Seyfeddin Gazi'ye Mesud'un hem yaşça büyük hem de akıllı bir idareci olduğunu söyleyip ülkeyi ona bırakması ve oğullarına bazı şehirleri iktâ etmesinin daha uygun olacağını söylediler. Seyfeddin bu görüşü kabul edince Mesud atabeg ilân edildi (576/1180). Halk çok hiddetli ve atılgan olan Mesud'un atabeg olmasından korkuyor-

du. Ancak Mesud idarî sorumluluğu üstlenince halka çok iyi davranmaya başladı.

Mesud, Musul atabegi olduğunda Halep'te el-Melikü's-Sâlih İsmâil, Cezîre-i İbn Ömer'de (Cizre) yeğeni Muizzüddin Sencer Şah, Sincar'da küçük kardeşi II. İmâdüddin Zengî hüküm sürüyordu. Mesud, Fahreddin b. Dehhân'ı Selâhaddin-i Eyyûbî'ye gönderip ağabeyi Seyfeddin Gazi zamanında olduğu gibi el-Cezîre'deki hâkimiyetinin tanınmasını istedi. Selâhaddin bu bölgenin Abbâsî Halifesi Müstazî-Biemrillâh tarafından kendisine verildiğini, kendisinin de buraları kaydıhayat şartıyla Seyfeddin Gazi'ye tevdi ettiğini söyleyip Mesud'un isteğini reddetti.

Halep hâkimi el-Melikü's-Sâlih ülkenin idaresini amcazadesi Mesud'a vasiyet etmiş, kumandan ve askerlerden de onu destekleyeceklerine dair söz almıştı (Receb 577/Kasım 1181). Mesud, el-Melikü's-Sâlih'in ölüm haberini alınca Selâhaddin'in Halep'i işgal etmesinden korkup süratle hareket ederek bu şehri teslim aldı (20 Şâban 577/29 Aralık 1181). el-Melikü's-Sâlih'in annesiyle evlendi, iki ay kadar Halep'te kaldı ve bazı idarî düzenlemeler yaptı. Halep valiliğine Şadbaht'ı, şehir reisliğine Târik b. Tarîra'yı, kadılığa İbnü'l-Adîm'in babasını ve amcasını, kale müstahfızlığına Şehâbeddin İshak'ı, şehneliğe de Muzafferüddin Kökbörü'yi tayin etti (İbnü'l-Adîm, III, 47-48). Mesud'un Halep'e hâkim olmasına kızan Selâhaddin halifeye mektup yazarak Halep'in Zengîler'e bırakılmasının doğru olmadığını, onların Haçlılar ve Bâtınîler'le iş birliği yaptığını söyledi ve bu takdirde Kudüs'ün fethinin gecikeceğini bildirdi; ardından da Halep meselesini halletmek üzere Mısır'dan yola çıktı (578/1182). Durumu öğrenen Mesud, Suriye ve Musul'u Selâhaddin'e karşı koruyamayacağını düşünüp Halep'ten ayrıldı. Ayrılırken de oğlu Muzafferüddin ile Erbil hâkimi Muzafferüddin Kökbörü'yi önemli miktarda askerle burada bıraktı. Mesud, Rakka'da Sincar hâkimi olan kardeşi II. İmâdüddin Zengî tarafından karşılandı. Burada Sincar'a karşılık Halep'in II. İmâdüddin Zengî'ye bırakılması kararlaştırıldı. İmâdüddin'in Halep'i teslim almak üzere görevlendirildiği Tumân el-Yârûki 16 Muharrem 578'de (22 Mayıs 1182) İmâdüddin adına şehri teslim aldı.

Selâhaddin, el-Melikü's-Sâlih'in ölüm haberini alınca tekrar Suriye'ye döndü. Dimaşk'ta bulunduğu sırada (Safer 578/

Haziran 1182) Mesud'un Haçlılar'a elçi gönderip onları kendisine karşı kıskırttığını öğrendi. Hemen hazırlık yaparak Halep ve Musul'u savaş yoluyla almak için harekete geçti. Bunun üzerine Halep hâkimi II. İmâdüddin Zengî kardeşi Mesud'dan yardım istedi. Bir süre kale önlerinde konaklayan Selâhaddin 21 Cemâziyelevvel 578'de (22 Eylül 1182) Halep'ten ayrıldı. Bu sırada Harran hâkimi Muzafferüddin Kökbörü, Bire hâkimi Şehâbeddin Mahmûd, Serûc hâkimi İbn Mâlik ve Hısnıkeyfâ hâkimi Nûreddin Muhammed b. Karaarslan, Selâhaddin'e tâbi olduklarını ilân edip onu el-Cezîre üzerine bir sefer yapmaya teşvik ettiler. Selâhaddin de Sincar dahil el-Cezîre'deki bazı yerleri ele geçirdi (578/1182) ve Musul'u bir süre kuşattı. Zor durumda kalan Mesud, Selâhaddin'i bölgeden uzaklaştırmak için Mardin hâkimi Kutbüddin İlgazi ve Ahlat hâkimi Zâhirüddin Sökmen ile ittifak yaptı. Ancak Selâhaddin'in harekete geçmesiyle müttefikler dağıldı. Selâhaddin, Âmid'i aldıktan sonra Halep'i ele geçirmeye karar verdi ve şehri kuşatmaya başladı (Muharrem 579/Mayıs 1183). II. İmâdüddin Zengî bir süre mukavemet ettiyse de 18 Safer 579'da (12 Haziran 1183) Halep kapıları Selâhaddin'e açıldı. Mesud, bu sıkıntılı dönemde Azerbaycan Atabegi Muhammed b. İldeniz ile iş birliği yapmak istediysede ciddi bir yardım alamadı. Selâhaddin halifeye mektup yazarak Musul'un kendisine bırakılması gerektiğini bildirdi.

Bu sırada Mesud, Musul Nâibi Mucâhidüddin Kaymaz'ı azledip hapse atınca Erbil hâkimi Yûsuf Yinal Tegin isyan etti. Böylece Musul siyasî birlikten mahrum kaldı. Erbil hâkiminden sonra Cizre, Şehrizor, Dakûkâ, Hadîs ve Tîkrîf hâkimleri de Selâhaddin'e itaat arzettiklerini bildirip himaye istediler. Sultan bu talebi kabul edince Mesud endişeye kapılarak Muhyiddin b. Şehrezûrî'yi Selâhaddin'e gönderip barış istedi. Ancak Selâhaddin Mesud'un isteğini reddedip tekrar el-Cezîre üzerine yürüdü (1 Muharrem 581/4 Nisan 1185). Müttefikleri arasında Sencer Şah da vardı. Mesud, Selâhaddin'in Musul'u almakta ısrarlı olduğunu görünce annesiyle hânedanın ileri gelen kadınlarını ve oğlu Nûreddin Arslanşah'ı sultanın huzuruna gönderip barış talebinde bulundu. Selâhaddin şehri rahatça alabileceğini düşünerek bu teklifi reddetti. Ancak Musul halkı ciddi bir mukavemet gösterdiğinden kuşatmayı kaldırmak zorunda

kaldı. Ardından Ahlat seferine çıkan Selâhaddin Ahlat'ı almaktan umut kesip tekrar Musul'a döndü. Bu sırada ağır bir hastalığa yakalanıp Harran'a çekildi (1 Şevval 581 / 26 Aralık 1185). İyi kalpli bir hükümdar olan Mesud, Selâhaddin'in hasta olduğunu duyunca Kadı Bahâeddin İbn Şeddâd ile Bahâeddin er-Rebîb'i barış talebiyle Harran'a gönderdi. İmâdüddin Zengî'nin aracılığıyla 9 Zilhicce 581'de (3 Mart 1186) antlaşma sağlandı. Buna göre Büyük Zap suyunun doğusundaki topraklar Selâhaddin'e bırakılacak, buna karşılık iki Zap suyu arasındaki toprakların bir kısmı Mesud'un olacaktı. Musul'da basılan sikkelerde Selâhaddin'in adına yer verilecek, Selçuklular adına okunan hutbe artık Selâhaddin adına okunacak, Mesud sultan istediği zaman askerî yardım da bulunacaktı. Nitekim III. Haçlı Seferi sırasında Mesud, Selâhaddin'i desteklediği gibi 587-588 (1191-1192) yıllarında Kudüs'ün surlarıyla kalesinin inşasında mahir taşçılar ve kireç ustaları gönderip yardım etti. Ayrıca Selâhaddin ile görüşerek Muizzüddin Sencer Şah'ın elindeki Sincar'ı almak istediye de başarılı olmadı (587/1191).

Mesud, Selâhaddin'in ölüm haberini alınca (589/1193) ileri gelen devlet adamlarını çağırıp izlenecek politika konusundaki fikirlerini sordu. Tarihçi İbnü'l-Esir'in kardeşi Mecdüddin hemen el-Cezîre'ye sefer düzenlenmesini istedi. Mücâhidüddin Kaymaz bu fikre karşı çıkarak Sincar hâkimi İmâdüddin Zengî, el-Cezîre hâkimi Muizzüddin Sencer Şah, Erbil hâkimi Muzafferüddin Kökböri ile görüşülüp onların da kendi saflarına çekilmesini ve birlikte hareket edilmesini teklif etti. Mesud, Kaymaz'ın fikrini benimseyip bir süre Musul'da kaldı. Bu sırada Eyyübî Hükümdarı I. el-Melikü'l-Âdil Harran'a yerleşti ve çeşitli şehirlerden asker getirtip burada büyük bir güç haline geldi.

Selâhaddin'in hâkimiyetindeki toprakları ele geçirmek için Musul'dan Nusaybin'e hareket eden Mesud yolda hastalandı. Nusaybin'de II. İmâdüddin Zengî ile buluşup onunla birlikte Tel Mavzen'e gitti. Buradan Urfa üzerine yürüyecekleri sırada el-Melikü'l-Âdil barış isteğinde bulundu; Urfa, Harran, Rakka ve iktâ olan diğer yerlerin kendisine bırakılmasını istedi. Fakat bu teklifi kabul edilmedi.

Mesud, Tel Mavzen'de iken hastalığı ağırlaştığı için Mücâhidüddin Kaymaz ve Mecdüddin İbnü'l-Esir ile beraber Musul'a döndü. Askerlerin bir kısmını yanı-

na alırken bir kısmını da kardeşi II. İmâdüddin'e bıraktı. el-Melikü'l-Âdil ile barış yapılmasını istedi. Düneysir'de bulundukları sırada Mecdüddin'i yanına çağırıp vasiyetini yazdırdı. Ardından Musul'a hareket etti. 27 veya 29 Şâban 589'da (28 veya 30 Ağustos 1193) burada vefat etti, Musul'da kendi yaptırdığı medresenin içindeki türbeye defnedildi. Vasiyeti uyarınca yerine oğlu Nüreddin Arslanşah geçti.

Zengîler hânedanının son büyük hükümdarlarından olan Mesud dedesi I. İmâdüddin Zengî'ye çok benzerdi. Dindar, hayır sever, güzel ahlâklı, cömert, şefkatli ve merhametli bir hükümdardı. Halkın derdiyle dertlenir, onların üzüntülerini paylaşıp ve sıkıntılarını hafifletmek için çalışırdı. Devlete hizmet etmiş kişilere ayrı bir sevgi beslerdi. Hac farızasını yerine getirdiği sırada Şeyh Ömer en-Nesâî'ye intisap etmişti. İmar faaliyetleriyle de ilgilenen Mesud, Musul'da hükümet konağı karşısında yaptırdığı büyük bir medreseyi (el-Medresetü'l-Garbiyye) Şâfiî ve Hanefî fakihlerine tahsis etmişti.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî* (nşr. M. Mahmûd Subh), [baskı yeri ve tarihi yok] (ed-Dârü'l-kavmiyye), s. 350, 637; a.mlf., *el-Berku's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, s. 16, 62; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 139, 363, 420, 421, 427, 429, 463, 473-475, 482, 489, 499, 504, 509, 511, 513, 516, 517; XII, 57-61, 98, 101, 335; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsûl* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 76, 152-153, 181, 185-189; Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sultânîyye* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1964, tür.yer.; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I, 328, 364, 365, 367, 378, 384, 421, 423, 434, 435; II, 457-458; İbnü'l-Adîm, *Zübde'tü'l-haleb*, III, 47-48; ayrıca bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, II, 167, 337, 378, 381, 383, 414; III, 60, 63, 75, 77-82, 114, 142, 198, 200, 201, 237; IV, 296, 412, 414, 415; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 203-209; ayrıca bk. İndeks; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, III, 16-25, 151; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 47-51, 192, 219, 231, 261-262; a.mlf., "Eyyübîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 316-320; Coşkun Alptekin, "Musul Atabegliği", a.e., VII, 565-566; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 190; Gülay Öğün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000, s. 56, 59, 62, 65-80, 92, 93, 98, 100; K. V. Zetterstéen, "Mes'ûd", İA, VIII, 134-135; R. Stephen Humphreys, "Mas'ûd b. Mawdûd b. Zangî", *EI²* (İng.), VI, 780-782; D. S. Richards, "Şalâh al-Dîn", a.e., VIII, 911 vd.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MES'ÜD b. MUHAMMED TAPAR

(مسعود بن محمد تبار)

Ebû'l-Feth Gıyâsüddin Mes'ûd
b. Muhammed Tapar b. Melikşâh
(ö. 547/1152)

Irak Selçuklu hükümdarı
(1134-1152).

3 Zilkade 502'de (4 Haziran 1109) doğdu. Sultan Muhammed Tapar'ın oğludur. Henüz üç yaşında iken Türk devlet geleceğine göre merkezi Musul olan el-Cezîre valiliğine gönderildi ve Mevdûd b. Altuntegin kendisine atabeg tayin edildi. Emîr Mevdûd'un 507 (1113) yılında Dimaşk'ta Bâtınîler tarafından öldürülmesi üzerine yerine getirilen Aksungur el-Porsuki başarısız olamadığından azledildi. Cüyüş Beg unvanlı Emîr Ay-aba Mesud'un üçüncü atabegi oldu. Sultan Muhammed Tapar öldüğünde (511/1118) Mesud atabegiyile birlikte Musul'da bulunuyordu.

Muhammed Tapar'ın yerine geçen büyük oğlu Sultan Mahmud'un yönetime hemen hâkim olamaması üzerine Cüyüş Beg diğer bazı emirlerin tahrikiyle Mesud'u ağabeyinin yerine geçirmek için harekete geçti. Ancak Sultan Mahmud'un kumandanı Mengü Pars karşısında başarı gösteremedi. Bununla birlikte el-Cezîre'ye ilâveten Azerbaycan'ın Mesud'a verilmesini sağladı. Fakat bu Cüyüş Beg'i pek tatmin etmedi. 514'te (1120) Mesud adına yeni bir isyan çıkaran Cüyüş Beg, Hemedan'ın batısındaki Esedâbâd Geçidi yakınında yapılan savaşta bozguna uğradı. Sultan Mahmud kardeşinin hayatını bağışladı ve yeni bir ayaklanma olmaması için onu yanında alıkoymuştu. 521 (1127) yılında Rey şehrinde bulunan amcası Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in huzuruna giden Mahmud'un yanında kardeşleri Tuğrul ile Mesud da vardı. Merv'e dönerken Tuğrul ile Mesud'u da beraberinde götürerek Sultan Sencer, Mesud'u Cürcân valiliğine tayin etti. Mesud, Cürcân'ın merkezi Esterâbâd'da yaklaşık üç yıl oturdu.

Mesud, Sultan Mahmud 525 (1131) yılında ölünce tahtı ele geçirmek için yeniden harekete geçti. Şehrizar yöresi hâkimi Arslantaş oğlu Kırçak'ın yardımı ile topladığı 10.000 kişilik bir ordu ile sultanlığını Abbâsî halifesine tasdik ettirmek için Bağdat'a gitti. Bu sırada Sultan Sencer duruma hâkim olmak maksadıyla Merv'den Rey'e gelmişti. Bunun üzeri-